

PREPORUKE ZA IZRADU STRATEGIJE ZA MLADE

PROIZIŠLE IZ KONSULTACIJA SA MLADIMA I
EVALUACIJE NACIONALNOG PLANA
AKCIJE ZA MLADE
2006 - 2011

Autorka: Ajša Hadžibegović

Lektura: Jelena Ristović

Izdavač: Građanska alijansa

Podrška realizaciji konsultacija i evaluacije: Uprava za mlade i sport,
Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori

Stavovi i zaključci u izvještaju nisu nužno stavovi Uprave za mlade i
sport i/ili UNDP.

Mart 2015.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
CILJ	1
METODOLOGIJA.....	1
KLJUČNI NALAZI I PREPORUKE ZA OMLADINSKU POLITIKU.....	3
MEHANIZMI ZA RAZVOJ I PRIMJENU OMLADINSKE POLITIKE	3
KONCEPT NOVE STRATEGIJE ZA MLADE.....	8
PREDLOG KORAKA ZA PROCES IZRADE NOVE STRATEGIJE ZA MLADE.....	22

NAPOMENA: Pojmovi koji se koriste u izvještaju, a imaju rodno značenje, bez obzira da li se koriste u ženskom ili muškom rodu, obuhvataju na jednak način i ženski i muški rod (ispitanica/ispitanik, sagovornik/sagovornica, mladi i dr).

CILJ

Realizaciji ovog projekta pristupilo se sa ciljem identifikovanja potreba mladih u Crnoj Gori 2014. godine, sa posebnim osvrtom na uticaj koji je ostvaren realizacijom Nacionalnog plana akcije za mlade (NPAM 2006-2011). Nalazi predstavljaju solidnu osnovu za razvoj omladinske politike i akcionih planova u narednom periodu u skladu sa standardima evropske omladinske politike.

U cilju ostvarivanja kontinuiteta u razvoju i implementaciji omladinske politike, Uprava za sport i mlade, UNDP i NF Građanska alijansa, realizovale su konsultacije sa mladima i evaluaciju NPAM-a.

METODOLOGIJA

U samom Nacionalnom planu akcije za mlade realizacija monitoringa i evaluacija su planirani kroz:

- procjenu uspješnosti ostvarenja postavljenih ciljeva;
- praćenje efikasnosti sprovođenja definisanih aktivnosti;
- omogućavanje učešća mladih, civilnog društva i posebno ugroženih grupa u realizaciji, monitoringu i evaluaciji uspješnosti ove strategije.

Prepreke pri ispunjenju gore navedenih ciljeva, kao što se navodi u Internoj evaluaciji Savjeta za mlade, činili su nedostatak metodologije za praćenje i procjenu uspješnosti sprovođenja NPAM-a ali i zakašnjeli početak sprovođenja Strategije. Prema samoj Strategiji, jedan od glavnih nosilaca procesa monitoringa i evaluacije je trebalo da bude Savjet za mlade. Savjet nije ostvario tu ulogu jer je njegov mandat istekao 2012. godine¹.

Metodologija podrazumjeva realizaciju:

1. evaluaciju NPAM-a kroz analizu izvještaja o realizaciji, te drugih dokumenata koji su značajni za oblasti kojima se NPAM bavi (lista konsultovanih dokumenata se nalazi kao *Aneks¹*);
2. konsultacije sa mladima uzrasta od 16-29 godina o njihovim potrebama i stavovima, kroz 937 upitnika, 9 regionalno ravnomjerno distribuiranih fokus grupa, te konsultacije sa predstavnicima omladinskih organizacija - 12 intervju, organizacija za mlade (5) i zaposlenima u državnim i opštinskim strukturama (10).

Finalni izvještaj pored presjeka stanja i predstavljanja nalaza sa konsultacija i evaluacije sadrži i dio sa preporukama za dalji proces razvoja omladinske politike u Crnoj Gori, te tematski fokus nove strategije za mlade.

¹ U Nacrtu zakona o mladima (verzija iz jula 2014. godine) se teži prevazilaženju ovog problema tako što se predviđa da mandat Savjeta traje 4 godine, što omogućava blagovremeno formiranje novog saziva Savjeta kako bi bio aktivan učesnik i evaluacije.

KLJUČNI NALAZI I PREPORUKE ZA OMLADINSKU POLITIKU

Ključni nalazi realizovanih konsultacija o potrebama i stavovima mladih (posljednji kvartal 2014. godine) i evaluacije prethodnog Nacionalnog plana akcije za mlade 2006-2011, predstavljaju solidnu osnovu za razvoj omladinske politike, strategije i akcionih planova u narednom periodu, u skladu sa standardima evropske omladinske politike. Naime, evidentirani su ključni problemi mladih, kao i nedostaci realizacije prethodne strategije, a onda i definisane preporuke za razvoj i primjenu nove omladinske politike. Preporuke su definisane nakon temeljnog razmatranja nalaza Evaluacije i Konsultacija, kao i konsultovanjem nalaza više nedavno realizovanih, a relevantnih istraživanja: Istraživanje višestrukih pokazatelja u Crnoj Gori (2013, Monstat); Analiza strateškog, zakonskog i institucionalnog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, Slađana Petković, UN); Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijumskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN); KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, IPSOS); Okvir za ubrzanje progressa u dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva, Akcioni plan za zapošljavanje mladih (2014, Slađana Petković, Lidija Brnović, UN i Vlada Crne Gore); Participativni monitoring za odgovornost, druga faza post 2015 konsultacija (2014, Biljana Gligorić, Lidija Brnović, UN); Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime (2013, Božena Jelušić i saradnici, UNDP).

Osnovna preporuka je, svakako, da bi se što hitnije trebalo sistemski posvetiti mladima na način koji će uključiti i same mlade i druge relevantne aktere i osigurati njihovu efikasnu komunikaciju i saradnju. Slijede preporuke u pogledu načina razvoja i realizacije omladinske politike u Crnoj Gori, kao i preporuke u pogledu sadržaja i fokusa nove strategije za mlade.

MEHANIZMI ZA RAZVOJ I PRIMJENU OMLADINSKE POLITIKE

1. KAPACITETI ZA RAZVOJ I PRIMJENU OMLADINSKE POLITIKE

Sektor mladih nije uspostavljen odmah po usvajanju Nacionalnog plana akcije za mlade (NPAM), a od 2009. godine kada je osnovana Kancelarija za mlade, u okviru projekta koji je sprovodila Međunarodna organizacija za migracije, premještan je iz Ministarstva prosvjete koje je izradilo prvu omladinsku strategiju u Ministarstvo kul-

ture i medija, koje je bilo nadležno za realizaciju. Iz Ministarstva je opet premješten u Sektor za sport i mlade i finalno u Upravu za mlade i sport, koja je, u međuvremenu, opet prešla u nadležnost Ministarstva prosvjete. Kao rezultat, više od pet godina nije završen proces institucionalizacije i sistematizacije radnih mjesta, neriješen je radni odnos zaposlenih, a resursi i kapaciteti Uprave za razvoj i implementaciju omladinske politike su nedovoljni. Takođe, proces izrade predloga Zakona o mladima trajao je više od dvije godine, usled nedostatka komunikacije između ministarstva i Uprave, dok se predlog za usvajanje istog prolongira bez naznake do kada. Ministarstvo prosvjete je i jedina institucija koja se nije odazvala pozivu da učestvuje u ovom projektu, što sve ukazuje na upitan osjećaj vlasništva Ministarstva prosvjete i potrebu da se ozbiljnije preuzme nadležnost nad i odgovornost za sektor mladih. Trebalo bi evidentirati da Uprava za mlade ne može postići značajnije rezultate u opisanim okolnostima. Uprava za mlade međutim, ne može odgovoriti na zahtjeve koji proizilaze iz omladinske politike bez razvijene sveobuhvatne ponude servisa za mlade, zasnovane na potrebama, a koje opštine direktno organizuju kroz lokalne kancelarije za mlade ili kroz partnerski odnos sa servisnim nevladinim organizacijama. Otežavajuća okolnost je i to što su profesije i zanimanja koja se na specifičan način bave mladima deficitarna, odnosno nisu prepoznata i nema kontinuirane obuke za omladinske radnike, info-radnike, asistente u nastavi za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, romske medijatore u zajednici u oblasti zdravlje i obrazovanje, itd.

Preporuke:

- 1.1 Najhitnije pristupiti sistematizaciji potrebnih stručnih radnih mjesta u Upravi za mlade u skladu sa potrebama i raspisati konkurs za zapošljavanje adekvatnog stručnog kadra u potrebnom broju.
- 1.2 Najhitnije uspostaviti efikasne kanale komunikacije između nadležnog ministarstva i Uprave, te na međuministarskom nivou oko pitanja mladih kako bi se sistematično pristupilo dinamičnom razvoju i realizaciji omladinske politike.
- 1.3 Iznijeti predlog zakona o mladima, kao zakona koji je od posebnog društvenog značaja, na usvajanje Skupštini što prije u 2015.
- 1.4 U što skorijem roku analizirati isplativost otvaranja Ministarstva za mlade imajući u vidu potrebu za hitnim prioritizovanjem pitanja mladih.
- 1.5 U što skorijem roku uspostaviti adekvatne servise za mlade u svim opštinama u skladu sa pravima i identifikovanim potrebama mladih.
- 1.6 U što skorijem roku oformiti međuresorni strateški tim sa predstavnicima Uprave za mlade, Ministarstva prosvjete, Ministarstva zdravlja, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, kao i relevantnih Zavoda i NVO-a u cilju definisanja predloga za održivo prepoznavanje i promovisanje profesije „omladinski radnik/ca“ i drugih podržavajućih zanimanja (asistent u nastavi, medijator u zajednici, itd).

2. FINANSIRANJE OMLADINSKE POLITIKE

Izdvajanje novčanih sredstava za sprovođenje omladinske politike iz budžeta Uprave za mlade i sport, na godišnjem nivou iznosi 100.000 eura što predstavlja šestinu budžeta predviđenog Nacionalnim planom akcije za mlade za period 2006-2011. Uprava za mlade je u periodu od 2008. do 2011. godine raspisivala konkurse i dodjeljivala sredstva nevladinim organizacijama za realizaciju dijela aktivnosti i mjera za sprovođenje

aktuelne omladinske politike za koje su nevladine organizacije identifikovane kao nosioci. Usvajanjem novog Zakona o NVO (2012) ta mogućnost je izgubljena jer je centralizovanjem finansiranja nevladinih organizacija Uprava spriječena da raspiše zaseban konkurs za finansiranje NVO-a, a sprovođenje omladinske politike je marginalizovano. S druge strane, mladi su kao međuresorno pitanje targetirani i mjerama u nadležnosti drugih ministarstava, međutim nije jasno u kojoj su mjeri i na koji način izdvojene finansije za mlade kao posebne ciljne grupe. Uprava za mlade nije uključena niti konsultovana pri izradi ključnih razvojnih dokumenata (npr. Nacionalni plan razvoja, IPA programiranje), pa se budžetska sredstva ne mogu planirati u mjeri u kojoj je to potrebno i za identifikovane prioritetne oblasti za mlade u ovim razvojnim dokumentima, odnosno ostalim oblastima koje se tiču i mladih.

- 2.1 Najhitnije pristupiti izradi i usvajanju omladinske politike odnosno Strategije za mlade i pratećih akcionih planova i sa njima povezanim adekvatnim budžetom za realizaciju istih, odnosno adekvatnim nacionalnim Fondom za mlade.
- 2.2 U što skorijem roku, u skladu sa predlogom Zakona o mladima, kao *lex specialis*, okarakterisati razvoj i realizaciju omladinske politike kao polje od izuzetnog društvenog značaja, te omogućiti nadležnom organu da iznađe modalitet koji će obezbijediti sprovođenje onih mjera iz omladinske politike čiji bi nosioci bili NVO-i.
- 2.3 U što skorijem roku postaviti pitanje mladih kao transverzalno pitanje koje će svi resori u vladi uzimati u obzir i adekvatno zastupati u svojim programima i budžetima planiranjem njima posebno prilagođenih i budžetiranih mjera i aktivnosti.
- 2.4 Najhitnije osigurati da Uprava za mlade bude adekvatno konsultovana pri izradi razvojnih planova/dokumenata kako bi se osigurao usaglašeni transverzalni fokus na mladima.

Preporuke:

3. PARTICIPACIJA MLADIH

Savjet za mlade Crne Gore formirala je Vlada, s ciljem da prati, usmjerava, razvija i evaluira sprovođenje Nacionalnog plana akcije za mlade 2006-2011. Savjet je trebalo da ima jedanaest članova - nezavisne stručnjake i predstavnike Vladinih institucija, nevladinog sektora i mladih, sa nadpolovičnom većinom predstavnika nevladinog sektora, nezavisnih stručnjaka i mladih. Savjet nije funkcionisao u punom sastavu što je umnogome otežavalo njegov rad. Interna evaluacija Savjeta za mlade ukazala je na to da je osnovna savjetodavna uloga Savjeta u značajnoj mjeri bila izmijenjena uslijed odstupanja od primjene NPAM-a i nedostatka institucionalnih kapaciteta za sprovođenje NPAM-a tokom prve tri godine od usvajanja. Rad Savjeta nije bio usmjeren na istraživanja i analize stanja. Kao odgovor na takvu situaciju, u nacrtu Zakona o mladima, predviđen je Savjet ekspertskog profila sa manjim brojem članova i definisanim kanalima komunikacije sa nadležnim institucijama. Potreba za lokalizacijom omladinske politike iskazala se i u činjenici da su i pored relativno nefunkcionalnog modela na nacionalnom nivou osnovani lokalni Savjeti za mlade u jednom broju opština, i to uprkos nepostojanju usaglašenog i standardizovanog modela.

Omladinske organizacije i druge omladinske strukture su u junu 2012. godine formirale krovnu organizaciju – Crnogorski omladinski forum, koji ipak u praksi nije funkcionisao, dijelom i zbog nedostatka institucionalne podrške. Cilj krovne organizacije jeste da prvenstveno bude reprezentativno tijelo mladih koje će pozitivno uticati na

poboljšanje položaja mladih i omladinskih organizacija, odnosno osigurati njihovo veće učešće u procesima donošenja odluka i razvoju politika od značaja za mlade i njihove organizacije i strukture. Nacrt Zakona o mladima prepoznaje i definiše reprezentativnu krovnu organizaciju, te model institucionalne podrške.

Preporuke:

- 3.1 Najhitnije pristupiti raspisivanju konkursa za stručne članove Savjeta za mlade u cilju sprovođenja kontinuiranih analiza stanja za potrebe razvoja omladinske politike i praćenja sprovođenja omladinske politike.
- 3.2 Strategijom za mlade predvidjeti mehanizam monitoringa i evaluacije realizacije akcionih planova koji će uključene strukture realizovati i u saradnji sa mladima i na osnovu precizno definisanih indikatora.
- 3.3 U skladu sa predlogom Zakona o mladima, u što skorijem roku usvojiti neophodna podzakonska akta za realizaciju podrške reprezentativnoj krovnoj omladinskoj strukturi koja okuplja omladinske organizacije.
- 3.4 U što skorijem roku uspostaviti model koji bi osigurao da Ministarstva i vladina tijela pri izradi/reviziji zakona, strategija, akcionih planova realizuju obavezne konsultacije sa mladima, odnosno socijalnim partnerima iz oblasti mladih (Savjet za mlade, reprezentativna krovna omladinska struktura, itd.)

4. SARADNJA I KOORDINACIJA

Pravna tekovina Evropske unije u oblasti koja se odnosi na mlade ima karakter mekog prava, odnosno omladinsku politiku i način njenog sprovođenja EU tretira kroz konkretne oblasti: učešće mladih u životu društva i donošenju odluka, informisanje, obrazovanje (formalno i neformalno), omladinski rad, zapošljavanje, socijalna inkluzija, zdravlje, volontiranje, mobilnost, ljudska prava, slobodno vrijeme i kultura. Preporuke u ovoj oblasti se u velikoj mjeri odnose na jačanje međusektorske saradnje, finansiranja, saradnje sa mladima i omladinskim organizacijama, zasnovanosti politike na podacima, tj. istraživanjima i kontinuiranom prikupljanju i analizi podataka o položaju mladih. U pregovorima sa Evropskom unijom oblast mladi je dio poglavlja br. 26 - *Obrazovanje i kultura* koje je otvoreno i privremeno zatvoreno **2013.** godine. Iako je u načelu usklađivanje sa pravnom tekovinom i smjernicama EU u znatnoj mjeri ostvareno, a Crna Gora je i potpisnica Sporazuma o učešću u Erasmus + programu Evropske unije za obrazovanje, obuku, mlade i sport za period 2014-2020., za očekivati je da će implementacija predstavljati poseban izazov za administraciju. Dosadašnje iskustvo Crne Gore u sprovođenju omladinske politike pokazuje da postoje sistemski problemi u efikasnom prikupljanju informacija za potrebe monitoringa i evaluacije, kao i u međuresornoj i međusektorskoj saradnji i koordinaciji aktivnosti u oblasti mladih.

Realizacijom NPAM-a (2006-2011) evidentirani su problemi u modelu koji je primjenjen, a koji je trebalo da osigura da se kroz Savjet za mlade uključivanjem svih relevantnih institucija adekvatno razmjenjuju informacije o aktivnostima različitih uključenih institucija. S druge strane, Uprava za mlade nije adekvatno prepoznata unutar državnog sistema, a onda ni konsultovana pri izradi važnih razvojnih dokumenata (npr. Nacionalni razvojni plan, IPA programiranje), odnosno pri planiranju reformi i strategija koje se u značajnoj mjeri tiču mladih (npr. Reforma obrazovanja, Strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa, Strategija održivog razvoja). Mjere predviđene Nacionalnim planom akcije za mlade (2006-2011) čiji su nosioci bile institucije sistema nijesu adekvatno

praćene zbog nerazvijene komunikacije i koordinacije Uprave za mlade sa drugim resorima. Kreiranje godišnjih Akcionih planova nije uključivalo ostala Ministarstva već se uglavnom zasnivalo na onim mjerama i aktivnostima čiji su nosioci bili NVO-i i opštine.

- 4.1 Najhitnije postaviti pitanje mladih kao transverzalno pitanje o kojem će biti adekvatno prikupljane segregisane informacije i koji će adekvatno biti zastupljeni u izvještajima svih resora u vladi. Definirati model koji će omogućiti adekvatnu razmjenu informacija i koordinaciju između različitih resora a u interesu mladih.
- 4.2 U što skorijem roku analizirati moguća rješenja za formiranje Agencije i optimalno učešće Crne Gore u Erasmus+ programu.

Preporuke:

5. OMLADINSKA POLITIKA ZASNOVANA NA DOKAZIMA, MONITORING I EVALUACIJA

Jedan od osnovnih principa omladinske politike jeste zasnovanost na dokazima, tj. na podacima i znanju o mladima. Osim stope nezaposlenosti, rezultata PISA testiranja i određenih istraživanja u oblasti zdravlja, ne postoji sveobuhvatan, integrisani pristup prikupljanju i praćenju podataka o mladima. Osim toga, potrebno je pratiti ostvarenje uticaja omladinske politike, kako bi se ona unaprijeđivala i odgovarala na promjene stanja u određenim oblastima, što je bio jedan od izazova u prethodnom periodu.

- 5.1 Najhitnije postaviti pitanje mladih kao transverzalno pitanje o kojem će biti adekvatno prikupljane segregisane informacije i koji će adekvatno biti zastupljeni u izvještajima svih resora u vladi. Definirati model koji će omogućiti adekvatnu razmjenu informacija i koordinaciju između različitih resora a u interesu mladih.
- 5.2 U što skorijem roku uvesti EU omladinske indikatore ili sličan model prikupljanja i praćenja podataka u vezi sa mladima, kroz metodologiju istraživanja i izvještaja državne statističke agencije Monstat.
- 5.3 Osigurati da se tokom procesa izrade nove strategije kreiraju mjerljivi indikatori uspjeha i identifikuju izvori podataka radi praćenja uspješnosti realizacije strategije, a na osnovu mogućnosti poređenja sa polaznim podacima koji ukazuju na postojeće stanje.

Preporuke:

KONCEPT NOVE STRATEGIJE ZA MLADE

Iskustva u razvoju i primjeni omladinske politike razlikuju se od zemlje do zemlje. Pristupi mladima i omladinskoj politici su različiti. Ipak, međunarodna stručna zajednica u oblasti omladinske politike saglasna je u vezi sa osnovnim principima kvalitetne omladinske politike. Lista principa, u skladu sa definicijama principa omladinske politike više međunarodnih organizacija i platformi je sljedeća:

Omladinska politika trebalo bi da bude:

1. **Zasnovana na pravima** – omladinska politika je osmišljena i realizuje se u skladu sa ljudskim pravima koja propisuje država i u skladu sa preuzetim globalnim obavezama Crne Gore u ovoj oblasti.

2. **Inkluzivna** – omladinska politika predviđa mjere koje omogućavaju ravnopravnost i jednake šanse svim mladim osobama da ostvare svoj puni potencijal u životu, a posebno mjere za uklanjanje barijera za inkluziju posebno osjetljivih grupa i mjere za obezbjeđivanje građanskog učešća svih mladih ljudi.
3. **Participativna** – omladinska politika je osmišljena, razvijena, realizovana, praćena i njen učinak procijenjen uz konkretno učešće mladih ljudi i uz uključivanje svih zainteresovanih strana.
4. **Rodno osjetljiva** – omladinska politika predviđa posebne mjere da promoviše rodnu ravnopravnost i da osigura da mlade djevojke i žene budu u ravnopravnom položaju.
5. **Holistička** – omladinska politika pristupa razvoju mladih kroz pojačanu međusektorsku i međuministarsku saradnju, kao i saradnju sa različitim zainteresovanim stranama, osiguravajući strateški okvir za razvoj zakonodavstva i mjera koje se tiču mladih.
6. **Zasnovana na znanju i dokazima** – omladinska politika predviđa mjere kojima će osigurati redovnu reviziju u skladu sa nalazima monitoringa i evaluacije, te posebnih istraživanja za utvrđivanje opšte situacije, potreba, mogućnosti i izazova sa kojima se suočavaju mlade žene i muškarci.
7. **Sa obezbijeđenim resursima** – omladinska politika ima adekvatne, transparentne i posvećene resurse za realizaciju strategije, kao i za monitoring i evaluaciju, te predviđa mjere za optimalno korišćenje resursa kroz koordinaciju i podršku međusektorskim partnerstvima i zajedničkom vlasništvu nad strategijom.
8. **Odgovorna ka ciljnoj grupi** – vlasništvo nad omladinskom politikom postoji od strane nadležnih institucija na nacionalnom i na lokalnom nivou, koje osiguravaju aktivno učešće mladih i redovan monitoring i evaluaciju u skladu sa posebnim razvojnim ciljevima i pokazateljima uspjeha.

POSEBNI PRISTUPI MLADIMA I OMLADINSKOJ POLITICI

Jedan od osnovnih principa u kreiranju omladinske politike jeste holistički pristup, tj. pristup razvoju mladih kroz pojačanu međusektorsku i međuministarsku saradnju, kao i saradnju sa različitim zainteresovanim stranama osiguravajući strateški okvir za razvoj zakonodavstva i mjera koje se tiču razvoja mladih. U međunarodnoj praksi se posljednjih godina sve više pokušava promovisati i primijeniti holistički pristup razvoju mladih pa time i omladinskoj politici, iako ne postoji potpuni konsenzus o načinima njegove primjene, već oni uglavnom zavise od kapaciteta i situacije na nacionalnom nivou. U dokumentima koja analiziraju pristupe omladinskoj politici, saradnja među državnim resorima i posebne međuresorske intervencije spominju se kao osnovne poluge obezbjeđenja holističkog pristupa omladinskoj politici. Svakako, razvoj mladih se mora posmatrati cjelovito, uz stvaranje uslova da mladi uspješno pređu u odraslo doba i imaju uslove da žive dostojanstven život i višestruke mogućnosti, uz obezbjeđivanje prilika za izgradnju kapaciteta u smislu vještina, znanja, ponašanja, otpornosti na rizike, te uključivanja u društvenu zajednicu kao ravnopravnih članova.

Također, postoje dva pristupa razvoju omladinske politike na osnovu toga kako se mladi i njihov razvoj posmatraju. Pozitivan pristup razvoju mladih podrazumijeva **izgradnju kapaciteta mladih** i posmatranje mladih kao resursa dok postoje i pristupi koji su prvenstveno usmjereni na djelovanje radi **spriječavanja negativnog ponašanja mladih**. U oba spomenuta ključna pristupa, prisutne su i konkretne podoblasti i modeli omladinske politike. U dijelu spriječavanja negativnih ponašanja prisutni su modeli koji su usmjereni na prevenciju rizika vezanih za zdravlje mladih, te oni koji se fokusiraju na zaštitu mladih od negativnih i nepovoljnih životnih prilika i iskustava. Prelaz ka pozitivnom pristupu razvoju mladih donose modeli koji se baziraju na izgradnju kapaciteta mladih u riziku da se nose sa problemima i izazovima sa kojima se svakodnevno srijeću. Pozitivan pristup izgradnji kapaciteta mladih posebno prepoznaje dva pravca, jedan usmjeren na uopšte izgradnju životnih vještina i razvoj podržavajuće sredine za razvoj mladih, i drugi koji se prvenstveno fokusira na uključivanje i učešće mladih kao korisnika, kao partnera i kao lidera za razvoj zajednice i društva.

Ekspertska grupa Savjeta Evrope² za razvoj omladinske politike u ovoj organizaciji zaključila je da bi razvoj omladinske politike trebalo posmatrati kao proces stvaranja "paketa" prilika i iskustava za mlade, istaknuvši da bi omladinska politika prvenstveno trebalo da bude usmjerena na stvaranje mogućnosti i prilika za mlade ljude, kako bi postigli svoj puni potencijal, a gledajući mlade ljude kao resurs a ne problem. Ova grupa eksperata je predložila da bi omladinska politika trebalo da ima sljedeće ciljeve:

- Planirano ulaganje u mlade ljude, na koherentan i uzajamno jačajući način, gdje god je to moguće, kroz pristup usmjeren na mogućnosti a ne na probleme;
- Uključiti mlade kako u strateško formulisanje omladinske politike tako i u cijenu njenog uticaja;
- Stvoriti uslove za učenje, mogućnosti i iskustva koji osiguravaju mladima da razviju znanja, vještine i kompetencije kako bi u potpunosti mogli da učestvuju i na tržištu rada i u civilnom društvu;
- Uspostaviti sisteme prikupljanja podataka, kako bi se pratila efikasnost i uticaj omladinske politike, ali i da bi se otkrili nedostaci u politikama koji se tiču pružanja određenih usluga mladima;
- Obezbjediti posvećenost kako bi se prevazišli identifikovani nedostaci.

Holistički pristup omladinskoj politici podrazumijeva da nova strategija za mlade obuhvati sve oblasti i sektore koji su od značaja za potpuni razvoj mladih. Međutim, veliki **nedostatak** ovakvog pristupa predstavljaju limitirani resursi, kao i iskustvo realizacije prethodnog NPAM-a (2006-2011) koje je pokazalo da je ključna prepreka za ovakav pristup nedostatak razvijenih mehanizama za adekvatnu koordinaciju i usaglašavanje među različitim resorima, kao i monitoring definisanih indikatora uspjeha. Taj nedostatak može da ublaži činjenica da su preporuke o mehanizmima za razvoj omladinske politike, koje su definisane u ovom dokumentu, takve da pozivaju na uvođenje mladih kao transverzalnog pitanja i uspostavljanje boljeg protoka informacija po ovom pitanju među različitim resorima. Međutim, ostaje upitno koji će vremenski okvir biti neophodan za uspostavljanje i osiguranje funkcionalnosti takvih mehanizama, imajući u vidu da takva koordinacija politika ne postoji ni na nivou države.

Takva omladinska politika bi se bavila svim oblastima koje su značajne za mlade, bez posebne prioritizacije. Uzevši u obzir oblasti prethodne strategije za mlade, kao i

2 Priručnik za omladinsku politiku, Finn Yrjar Denstad, Savjet Evrope, 2009.

međunarodne klasifikacije oblasti od značaja za mlade, lista oblasti može da uključuje sljedeće:

- 1. Obrazovanje i obuka**
 - i. Formalno obrazovanje
 - ii. Neformalno obrazovanje i omladinski rad
 - iii. Socio-emocionalne vještine i vrijednosti
- 2. Zapošljavanje**
 - iv. Karijerno savjetovanje
 - v. Zapošljivost
 - vi. Preduzetništvo
 - vii. Nova radna mjesta
- 3. Aktivizam i učešće mladih u donošenju odluka**
 - viii. Aktivizam
 - ix. Učešće mladih u donošenju odluka i demokratskim procesima
 - x. Omladinsko organizovanje
 - xi. Volonterizam
- 4. Zdravlje i bezbjednost mladih**
 - xii. Mentalno i fizičko zdravlje mladih
 - xiii. Seksualno-reproduktivno zdravlje mladih
 - xiv. Prevencija rizičnih ponašanja
 - xv. Bezbjednost mladih
- 5. Socijalna zaštita**
 - xvi. Zaštita djece i mladih
 - xvii. Mladi i porodica
 - xviii. Stanovanje
- 6. Kultura, sport i slobodno vrijeme**
- 7. Informisanje mladih**
- 8. Mobilnost mladih**
- 9. Ljudska prava mladih**

Imajući u vidu da su oblasti međuzavisne i da postoje određeni sektori koji pokrivaju više međuzavisnih oblasti (npr. obrazovanje i zapošljavanje), postoji mogućnost klasifikacije i po sektorima.

Jako je važno imati na umu da u kontekstu Crne Gore nijesu **sve oblasti razvoja mladih na jednakom nivou uređenosti**. Dok, na primjer, u oblastima formalnog obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja, postoje razvijeni sistemi programa i usluga, sa druge strane u oblastima učešća, informisanja ili slobodnog vremena mladih ne postoji razvijeni i uspostavljen sistem intervencija, programa i usluga. Ove oblasti, kao i oblasti neformalnog obrazovanja mladih, omladinskog rada su bez adekvatne infrastrukture, institucionalnih i ljudskih kapaciteta, standarda, sistema obezbjeđivanja kvaliteta. To znači da se posebna pažnja i resursi moraju posvetiti upravo onim oblastima gdje nedostaju sistemski rješenja. Primjenom principa prioritizacije, strategija bi se fokusirala na manji broj prioritarnih oblasti sa ciljem da značajno unaprijedi

postojeće stanje prvenstveno u tim oblastima, uz planirani domino efekat na druge oblasti. Ovaj pristup je realniji u crnogorskom kontekstu u smislu raspoloživih resursa, ali i prepoznatih potreba. Prioritizovani pristup će omogućiti da strategija za mlade u većoj mjeri osigura ostvarenje ciljeva u prioritetnim oblastima, već i zbog optimalnijeg korišćenja raspoloživih resursa i kapaciteta, kao i zbog konkretnijeg fokusa. Ovakva omladinska politika će u značajnoj mjeri biti usaglašena i sa prioritetima Evropske omladinske politike. Nedostatak ovakvog pristupa je da će jedan dio oblasti koje su svakako značajne ostati na marginama, odnosno neće uopšte biti direktno predmet mjera i aktivnosti koje će se realizovati. Ipak, s obzirom na to da su svakako među prioritetnim oblastima učešće mladih u donošenju odluka, te podrška mladima za realizaciju sopstvenih ideja, za očekivati je da će uočeni nedostatak biti donekle ublažen mogućnošću da mladi targetiraju oblasti koje samom strategijom nisu prioritizovane kroz realizaciju sopstvenih ideja i svojim učešćem u donošenju odluka upravo u tim oblastima.

S tim u vezi, jako je bitno obezbijediti **saglasnost i konsenzus** svih relevantnih državnih instanci (Vlada, Ministarstva, itd) o pristupu koji će se koristiti u izradi nove strategije za mlade, tj. njenom **konceptu**, kako bi se izbjegli problemi u planiranju i implementaciji. Pristup bi trebalo da bude zasnovan na analizi stanja u oblastima od značaja za razvoj mladih, trenutnih strateških i programskih procesa u državi, kao i kapaciteta institucija, lokalnih samouprava, NVO sektora i drugih aktera koji bi trebalo da budu uključeni u razvoj i primjenu omladinske politike. Osim toga, važno je uzeti u obzir iskustva zemalja u Evropi i svijetu u odabiru i implementaciji koncepta omladinske politike, naučenim lekcijama i dobrim praksama.

Kod primjene bilo kog odabranog pristupa/koncepta, bitno je obezbijediti da se odgovori na one probleme i oblasti koje mladi prepoznaju kao prioritetne. Konsultacije sa mladima, kao i drugi dostupni izvještaji i istraživanja, identifikuju stavove i mišljenja mladih o problemima koji ih se tiču. Tako, u *Konsultacijama sa mladima*, mladi navode da bi strategija za mlade trebalo da se bavi sljedećim oblastima:

- a) Stvaranje boljih uslova za zapošljavanje
- b) Poboljšanje učešća mladih u donošenju odluka
- c) Više mogućnosti za učenje kroz putovanje
- d) Više mogućnosti za učenje kroz praksu
- e) Podrška pri osamostaljivanju
- f) Podrška mladima da realizuju svoje ideje
- g) Otvaranje omladinskih klubova

Analizirajući cjelokupne nalaze konsultacija, problemi i potrebe koje mladi imaju pri ostvarivanju svojih aspiracija u različitim oblastima života, mogu se grupisati na više načina. Imajući u vidu sektorsku uređenost određenih oblasti, vođeni prioritizacijom koju su mladi postavili, temeljeći se na iskustvima realizacije prethodne strategije, projektni tim izdvaja sljedeće oblasti za posebno razmatranje pri razvoju strategije za mlade:

- 1) **Aktivizam i učešće u donošenju odluka**
- 2) **Kompetencije za život (znanja, vještine, vrijednosti, osobine)**
- 3) **Zapošljavanje**
- 4) **Samostalnost**

5) Informisanost

6) Kvalitet i dostupnost usluga, programa i servisa za mlade

U nastavku je dat pregled nalaza u gorepomenutim oblastima.

AKTIVIZAM I UČEŠĆE MLADIH U DONOŠENJU ODLUKA

Tako bi se ova omladinska politika prvenstveno fokusirala na **učesće mladih u životu društva**, kao oblast koja obuhvata učesće mladih u donošenju odluka i podršku mladima da realizuju svoje ideje. Činjenice da mladi smatraju da nisu pitani za mišljenje/stav kada se donose važne odluke i odluke koje se tiču mladih na svim nivoima: u mjesnoj zajednici (62,4%), opštini (72,4%) i u državi (70,7%), te da nisu adekvatno informisani o mogućnostima za učesće u donošenju odluka, i da te institucije nisu zainteresovane za stavove mladih – ukazuju na potrebu da Uprava za mlade bude ta koja će i procesom izrade startegije, ali i tematskim fokusom upravo na “učesće” osigurati da mladi budu značajnije uključeni u razvoj sopstvenih zajednica. U skladu sa opredjeljenjem Crne Gore za ulazak u Evropsku uniju, nova strategija za mlade može značajno doprinijeti demokratizaciji i razvoju društva osiguranjem da se sloboda izražavanja i kritičkog mišljenja kod mladih njeguje i podstiče, nasuprot sadašnjeg stanja koje su mladi negativno ocijenili. Kada je u pitanju učesće mladih, primijetna su dva problema: 1. neinformisanost i nepovjerenje mladih u postojeće mehanizme, poput struktura za učesće unutar obrazovnih institucija, te javnih rasprava. 2. manjak napora da se postojeći mehanizmi prilagode ili da se razviju novi mehanizmi koji bi na adekvatan način osigurali ispunjavanje prava mladih da učestvuju u procesima donošenja odluka. Građanska participacija u Crnoj Gori inače nije na visokom nivou, što pokazuje i podatak da je “svaki ponuđeni mehanizam za učesće građana bio nepoznat za barem pola ispitanika”³, pa ne čudi nizak nivo učesća mladih. Međutim, principi Savjeta Evrope za razvoj omladinskih politika govore o potrebi da se mladi posmatraju kao specifična grupa kojoj bi trebalo pristupiti na “youth friendly”, odnosno mladima posebno prilagođen i prijemčiv način, posebno u oblasti informisanja i učesća, ali i u svim ostalim. Dodatno, imajući u vidu i podatak da “čak trećina građana Crne Gore smatraju da se mladima manipuliše, a tek 5% građana smatra da su mladi uključeni u procese donošenja odluka i da se njihovo mišljenje zaista uvažava”⁴, nova bi se

Gotovo tri četvrtine anketiranih mladih nisu aktivni članovi nijedne formalne/neformalne grupe.

strategija morala baviti mjerama koje će osim formalističkog pristupa učesću mladih, obezbijediti i suštinsko, i to sa oba aspekta, neinformisanosti i nepovjerenja mladih i manjka senzitivnosti i volje institucija da ih uključe.

Značaj učesća mladih u životu zajednice za razvoj crnogorskog društva je neosporan, a njihova zainteresovanost vidljiva u visokom procentu anketiranih mladih koji su ocijenili da prioritet

nove strategije za mlade mora biti podrška mladima da realizuju svoje ideje (68%), te visok procenat mladih koji su učestvovali u različitim akcijama (73%). Nova strategija za mlade mora da prepozna ovaj potencijal i odgovori na želju mladih da pomognu da se riješe društveni problemi. Izuzetno je važno uočiti i da su mladi izuzetno rijetko

3 Participativni monitoring za odgovornost, druga faza post 2015 konsultacija (2014, Biljana Gligorić, Lidija Brnović, UN)

4 Ibid

aktivni kroz postojeće formalne kanale, poput javnih rasprava o predlogu zakona/strategije/akcionog plana (3,7%), dok su relativno aktivni kroz formalne i neformalne grupe i organizacije (28,4%). Evidentna je, i u visokim procentima iskazana, želja mladih da se uključe u rješavanje društvenih problema. Više od 90% njih smatraju da bi mladi trebalo da budu uključeni u donošenje odluka na svim nivoima⁵, a smatraju da najviše mogu da doprinesu u oblastima ljudskih prava, razvoja lokalne zajednice, ekonomije, politike, kulture. Kako tek svaka deseta anketirana mlada osoba tvrdi da zna kako se osniva omladinska organizacija, može se zaključiti da se mladi relativno rijetko interesuju za osnivanje formalnih organizacija, odnosno da slabo vide da će kroz taj okvir ostvariti svoje ciljeve. Zato je posebno važno mladima obezbijediti adekvatne informacije na njima prijemčiv način, podstaći osnivanje omladinskih neformalnih i formalnih grupa i organizacija, ali i osigurati da se njihov aktivizam podržava u kakvom god obliku da dolazi.

Evropska komisija i zemlje članice Evropske unije učesće mladih ostvaruju i kroz održavanje strukturiranog dijaloga sa mladima na teme koje se prepoznaju kao bitne za mlade na nivou EU, te realizacijom Erasmus+ programa koji je naslijedio program Mladi u akciji (2007-2013). U skladu sa preuzetim obavezama Crne Gore u ovom polju i potrebnoj realizaciji priprema za članstvo u EU, potrebno je osigurati da nova strategija za mlade predvidi mjere za realizaciju strukturiranog dijaloga sa mladima po ugledu na EU model, te da pravovremeno planira korake za otvaranje Agencije za decentralizovano upravljanje Erasmus+ programom.

Tek 3,7% anketiranih mladih je učestvovalo u javnoj raspravi o prijedlogu zakona/strategije/akcionog plana

KOMPETENCIJE ZA ŽIVOT

Kako bi uspješno savladali izazove odrastanja i ostvarivali svoja prava i mogućnosti u svim oblastima života (posao, porodica, međuljudski odnosi, građansko djelovanje itd.), mladima je potreban skup znanja, mekih vještina, životnih vještina, vrijednosti, karakternih osobina. Pod terminom kompetencija, Evropski okvir kompetencija podrazumijeva znanje, vještine i stavove, odnosno ponašanje, pa se za ovu oblast koristi termin kompetencije za život.

Kompetencije potrebne za život se stižu u različitim okruženjima – u formalnom, neformalnom i informalnom obrazovanju. U konsultacijama sa mladima, kao i drugim istraživanjima u koja su bili uključeni mladi, prepoznati su značajni nedostaci ovih sistema obrazovanja. Obrazovanje je kompleksna i značajna oblast i uključuje formalno i neformalno obrazovanje. Kako "po mišljenju 62,4% ispitanika, kvalitet života u Crnoj Gori zavisi od kvaliteta obrazovanja"⁶ to je neophodno posvetiti adekvatnu pažnju cjeloživotnom–formalnom, ali i neformalnom obrazovanju.

Formalno obrazovanje obuhvata čitav obrazovni sistem, počev od predškolskog obrazovanja, preko osnovnog, srednjeg, visokog. Tu je i stručno obrazovanje kao posebna podoblast kojoj se posvećuje značajna pažnja u smislu spremanja mladih

5 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

6 Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijumskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN)

za tržište rada. Obrazovanje se tiče sveukupnog društvenog razvoja, a što se tiče pojedinca, jedna je od osnovnih determinanti uspjeha u profesionalnom, ali i u životu

Jedino iskustvo nadogradnje znanja i vještina mimo školskih klupa za mlade koji su učestvovali u fokus grupama kao nezaposleni stečeno je na obukama koje je organizovao Zavod za zapošljavanje.

uopšte. Vlada i nadležne insitucije se u velikoj mjeri bave ovim kompleksnim sistemom kroz niz reformi, strategija, zakona i inicijativa u smjeru poboljšanja kvaliteta obrazovanja i dostizanja svjetskih standarda u ovoj oblasti. Ipak, aktuelan je javni diskurs i aktivnosti u oblastima jačanja uloge obrazovnog sistema u osposobljavanju mladih za tržište rada, poboljšanje kvaliteta obrazovanja i postizanja ishoda učenja, obezbjeđivanje praktičnog radnog iskustva u toku studija, sticanje socio-emocionalnih vještina i vještina za razvoj karijere u okviru obrazovnog sistema.

Što se tiče formalnog obrazovanja, mladi su eksplicitno prioritizovali oblast učenja kroz putovanje i učenja kroz praksu, te da se "nedovoljno prakse najčešće spominje kao nedostatak formalnog obrazovanja u Crnoj Gori a spominje ga svaki treći stanovnik"⁷. Ovi podaci ukazuju na to da bi, kroz međuresorni pristup, nova strategija morala da definiše model koji bi osigurao **razvoj vještina kroz praksu i mobilnost mladih tokom školovanja**.

Neformalno obrazovanje je važan prostor u kom mladi stiču kompetencije, znanja i socio-emocionalne vještine neophodne za uspjeh u životu. Razvoj kompetencija kod mladih kroz omladinski rad i neformalno obrazovanje je jedna od važnih oblasti komplementarnih formalnom obrazovnom sistemu i drugim sektorima. Ovo je posebno važno s aspekta osiguranja da svi mladi imaju ravnopravne uslove i jednake šanse da rade na razvoju svojih punih potencijala. Pod terminom kompetencija, Evropski okvir kompetencija podrazumijeva znanje, vještine i stavove, odnosno ponašanje. U tom smislu je važno da nova strategija za mlade osigura da se sagleda i adekvatno upodobi sveukupna ponuda programa omladinskog rada i neformalnog obrazovanja, koji se u kontinuitetu sprovode i koji su dostupni mladima različitih profila, kako bi se osiguralo da postoji ujednačen pristup razvoju sva tri pomenuta aspekta važna za razvoj mladih.

54% mladih ne zna za mogućnosti da nauče neka nova znanja, vještine van škole i/ili smatra da ih nema.

Mladi su posebno ukazali na problem dostupnosti programa neformalnog obrazovanja naglasivši da su slabo informisani o mogućnostima, da se postojeći prostori ne koriste u te svrhe, ali i da se takve obuke često plaćaju. Gotovo elitistički obuhvat mladih postojećim programima, koji se i organizuju relativno *ad hoc*, ukazuje na potrebu da se efikasnije uredi pristup neformalnom obrazovanju za one mlade koji su posebno

marginalizovani i osjetljivi. Zato je neophodno novom strategijom utvrditi prioritete za razvoj kompetencija mladih, te prioriternim otvaranjem omladinskih klubova ponuditi adekvatne programe iz oblasti omladinskog rada i neformalnog obrazovanja, na način koji će omogućiti ravnopravno učešće svih zainteresovanih mladih – od informacije o programu, do geografski ravnomjerne pokrivenosti omladinskim klubovima, te obezbjeđivanju besplatnih prioriternih programa omladinskog rada i neformalnog obrazovanja za sve potencijalne učesnike. Posebno je potrebno razmotriti mogućnost korišćenja interneta u svrhe razvoja kompetencija, jer ga mladi identifikuju kao izvor

⁷ KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, IPSOS)

besplatnih kurseva, ali i kao mjesto gdje provode najviše slobodnog vremena. Nova strategija treba da uzme u obzir i podatak da za posebno osjetljivu grupu nezaposlenih mladih jedino mjesto gdje se sreću sa neformalnim obrazovanjem i mogućnostima za sticanje i unapređenje kompetencija je Zavod za zapošljavanje. Zato je neophodno i široko uspostaviti saradnju sa različitim organizatorima omladinskog rada i neformalnog obrazovanja.

Izuzetno negativno poimanje sopstvenih kapaciteta, ali i uloge u društvu, ogleda se i u činjenici da mladi smatraju da korištenjem sopstvenih vještina mogu relativno malo doprinijeti rješavanju društvenih problema. Zato, je posebno važno da i u domenu omladinskog rada i neformalnog obrazovanja sa mladima rade osobe koje imaju razvijene kompetencije da u radu sa mladima omoguće adekvatan razvoj kompetencija mladih, ali i razvoj razumjevanja i uočavanje primjenjivosti vještina u "drugim" okolnostima i za različite svrhe, te koji će posvetiti pažnju razvoju ličnosti, samopouzdanja i odgovornosti kod mladih kako bi se njihovi kapaciteti na najbolji način razvijali i primjenili. Zato se nova strategija za mlade treba posvetiti i **jačanju kompetencija, kao i verifikaciji kompetencija trenera, fasilitatora, omladinskih radnika i drugih realizatora programa omladinskog rada i neformalnog obrazovanja** u skladu sa prioritetima definisanim strategijom, odnosno u skladu sa identifikovanim potrebama mladih.

Probleme diskriminacije, nasilja, kriminala kao primarne probleme sa kojima se mladi suočavaju prepoznaje svaka peta anketirana mlada osoba.

Osim vještina i znanja, jako je bitno obezbijediti uslove i za razvoj pozitivnih vrijednosti kod mladih. "Vrijednosti koje prevladavaju u crnogorskom društvu poput solidarnosti, porodičnih vrijednosti, tolerancije, poštovanja drugih i nediskriminacije smatraju se veoma važnim za kvalitet života (83,4%)."⁸ Ipak, čini se da se i pored stava roditelja da je kod djece najpoželjnije razvijati sljedeće vrijednosti: da djeca budu odgovorna (13,2%), samostalna (12,0%), vrijedna (11,8%), uporna (8,7%), snalažljiva (8,2), časna i poštena (8%)⁹, nema sistemskog pristupa razvoju vrijednosti kod djece i mladih. Čak naprotiv, čini se da se sistemski upravo promoviraju suprotno, jer mladi ukazuju na to da je za njih problem to što društvo baštini i tolerira nepotizam i korupciju. Takođe, problem nasilja, kriminala i diskriminacije kao primarne probleme sa kojima se mladi suočavaju, identifikuje svaka peta anketirana mlada osoba. Jedna od vrijednosti je solidarnost sa onima koji su u neravnopravijem položaju, diskriminirani odnosno u većoj potrebi i odgovornosti za preduzimanje akcija u cilju ostvarenja željenih promjena. Mladi su sami identifikovali nejednakost i neravnopravnost mladih, i to prvenstveno u mogućnostima koje imaju posebno po regionima (sjever, jug, centar) i na relaciji urbana i seoska sredina. Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka pokazuje da se većina građana (84,1%) uopšte ne bavi **volonterskim radom**¹⁰, dok mladi tvrde da su aktivni i to prvenstveno u humanitarnim i volonterskim akcijama. Ovakva razlika jasno ukazuje na to da za Crnu Goru koja svoju budućnost vidi u EU postoji nedvosmislena potreba da se prioritizuje razvoj i implementacija omladinske politike, te da se mladi prepoznaju, ne samo kao starosna kategorija, već kao grupa stanovništva koja se srijeće sa posebnim izazovima, a istovremeno ima veliki potencijal

8 Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijumskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN)

9 Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime (2013, Božena Jelušić i saradnici, UNDP)

10 Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime (2013, Božena Jelušić i saradnici, UNDP)

da utiče pozitivno na razvoj društva. Imajući u vidu da mladi već prepoznaju model omladinskih servisa koji je prvenstveno dizajniran i vođen od strane mladih ljudi pa samim tim i njihovih organizacija, a podržan od strane adekvatnih državnih/opštinskih struktura i stručnjaka iz oblasti omladinskog rada - jasno je da bi takav model nova strategija za mlade trebala da prioritizuje i promoviše. Istovremeno, po mišljenju mladih, takvi omladinski klubovi bi bili multinamjenski centri gdje bi se mladi informisali, dobijali stručan savjet, samoorganizovali i aktivizmom i učešćem doprinosili razvoju zajednice, te provodili svoje slobodno vrijeme. Posebno je važno da nova strategija za mlade predvidi da takvi multinamjenski omladinski centri budu zasnovani na vrijednostima i principima koje će i kod mladih baštiniti, a koje su u skladu sa osnovnim ljudskim i građanskim pravima, demokratskim opredjeljenjem zemlje i vrijednostima koje Evropska unija, Savjet Evrope i Ujedinjene nacije promovišu.

ZAPOŠLJAVANJE

Zapošljavanje mladih se najviše spominje i u različitim kontekstima, kao potreba i problem mladih ali i kao jedan od prioriteta Vlade. Naime, mladi uglavnom smatraju da se neće lako zaposliti kada završe obrazovni proces i to zbog situacije na tržištu rada, postojanja nepotizma i korupcije pri zapošljavanju, kao i diskriminacije koja se prvenstveno identifikuje kada su u pitanju pripadnici romske nacionalnosti. Svaka druga mlada osoba u periodu od narednih deset godina sebi želi zaposlenje, pa je evidentna njihova briga oko finansijske nezavisnosti i sigurnosti. Takođe, 77% mladih smatra da u obrazovni sistem treba uvesti programe za sticanje vještina upravljanja karijerom, dok preko 80% mladih smatra da bi u obrazovni sistem trebalo uvesti

Svaka četvrta anketirana mlada osoba identifikuje nezaposlenost i siromaštvo kao osnovni problem mladih.

programe za razvoj mekih/životnih vještina, te za sticanje praktičnog iskustva.¹¹ Ovo ukazuje na potrebu da se novom strategijom za mlade posebne mjere moraju predvidjeti za razvoj zapošljivosti mladih (kompetencije, praksa, planiranje karijere) i mjere za efikasnije zapošljavanje mladih i to kroz zajedničko programiranje i implementaciju više relevantnih institucija / sektora / resora.

Mladi su, nakon siromašnih, identifikovani na drugom mjestu kao grupa koja najviše osjeća posljedice ekonomskih problema i nezaposlenosti, i to ih 12,6% ispitanika vidi kao najugroženije i 16,1% kao druge po redu po ugroženosti.¹² Nezaposleni mladi ljudi predstavljaju najneiskorišteniji resurs i sa aspekta potencijala koje imaju da doprinesu i unaprijede procese rada i sa aspekta problematičnog ponašanja i urušavanja psihičkog zdravlja koji se mogu javiti kao posljedica nezaposlenosti u doba kad je osoba najproduktivnija. Podatak da "najveća poteškoća mladih koji traže novi posao jeste nedostatak iskustva, što smatra oko 40% populacije, te da je to i najveća prepreka zapošljavanju mladih, uz nepovjerenje poslodavaca u njihovu stručnost i radnu sposobnost"¹³ potvrđuje da je neophodno pitanju zapošljavanja mladih pristupiti

11 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

12 Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN)

13 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

međuresornom koordinisanom i dugoročnom akcijom. Takođe, identifikovan je niz prepreka za zapošljavanje mladih u dijelu 1. politika zapošljavanja i zapošljivosti mladih, sa posebnim osvrtom na posebno osjetljive grupe; 2. budžeta i finansiranja; 3. ponude pružalaca usluga povezanih sa zapošljavanjem mladih; 4. potražnje od strane mladih; 5. međusektorskih pitanja.¹⁴ Imajući na umu i da Evropska unija posebnim propisanim mjerama garantuje mladima da neće duže od četiri mjeseca biti van formalnog obrazovanja, neformalnog obrazovanja ili bez posla, apsolutno je jasno da prioritet nove omladinske strategije mora biti međuministarsko (Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete) opredjeljenje za koordinisani pristup i definisanje rješenja u ovoj oblasti, koje bi bilo makar na tragu onoga što EU propisuje svojim članicama.

Što se tiče **preduzetništva** kod mladih, posebno bi trebalo uzeti u obzir i podatak da mladi, barem deklarativno, tvrde da bi prije radili za sebe nego za poslodavca – preko 60% njih, te da 28% razmišlja o pokretanju biznisa, ali samo 4% preuzima korake u tom smjeru.¹⁵ Kao najveće prepreke za bavljenje biznisom, mladi navode nedostatak znanja i finansijskih sredstava. Ovi nalazi, kao i druge analize koje se bave preduzetništvom, govore o neophodnosti kreiranja posebnih uslova za mlade koji žele da se bave biznisom. U tom smislu, bilo koje rješenje koje bi međuresorni tim predložio moralo bi biti konsultovano sa mladima a poželjno bi bilo da bude i pilotirano. Posebno je važno da ono nudi dovoljno fleksibilan okvir koji će omogućiti da mladi imaju dovoljno prostora da ga prilagode svojim specifičnim potrebama.

SAMOSTALNOST

Intervjuisani predstavnici NVO-a i institucija identifikuju kao poseban problem nedovoljne kapacitete mladih za **samostalnost** i preuzimanje rizika za "izlazak iz zone komfora" koji idu uz samostalan i odvojen život od roditelja. Ipak, nisu samo kapaciteti mladih problem, već je evidentan i manjak podrške mladima pri osamostaljivanju, što identifikuje i istovremeno prioritizuje kao oblast kojom se nova strategija treba baviti 69% anketiranih mladih. Jasno je da mladima treba podrška pri osamostaljivanju, a nova strategija za mlade bi morala definisati barem dva seta mjera: 1. Direktna podrška u vidu mjera koje će obezbijediti neophodne resurse za osamostaljivanje i 2. Posredna podrška u vidu mjera koje će jačati kapacitete mladih za procjenu i preuzimanje rizika, za preduzimljivost, za prevazilaženje neuspjeha.

Više omladinskih organizacija ističe kao problem nemogućnost mladih za fizičku i finansijsku samostalnost od porodica, te nedovoljne kapacitete samih mladih za samostalnost i preuzimanje rizika „izlaska iz zone komfora koji idu uz samostalan i odvojen život od roditelja“.

14 Okvir za ubrzanje progressa u dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva, Akcioni plan za zapošljavanje mladih (2014, Slađana Petković, Lidija Brnović, UN i Vlada Crne Gore)

15 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, IPSOS)

INFORMISANJE MLADIH

Imajući u vidu da je pristup informacijama jedno od ljudskih prava, ali i preduslov za ostvarenje svih prava, ličnog i društvenog razvoja, životnog uspjeha, ovo pitanje je od ključnog značaja. **Informisanje mladih se tiče svih oblasti, pa je potrebno** da svaka oblast kojom se nova strategija za mlade bavi podrazumijeva i predviđa adekvatne

Odgovori ukazuju na potrebu mladih da nađu informacije na jednom mjestu.

mjere za informisanje mladih u skladu sa standardima dobre prakse i na način koji će osigurati da mladi informaciju mogu da razumiju, da im je prijemčiva i lako dostupna. Osim toga, moguće je definisati informisanje kao posebnu oblast koja bi se bavila ovim pitanjem.

Istraživanja pokazuju da mladi nijesu informisani o mogućnostima, programima, mehanizmima za učešće u donošenju odluka, institucijama za mlade. Čak 69% mladih nije bilo u mogućnosti da navede bilo koju instituciju koja se bavi mladima¹⁶, dok polovina mladih nijesu mogli da navedu nijednu instituciju koja se bavi podrškom mladih pri zapošljavanju.¹⁷

Sve međunarodne preporuke i iskustva ukazuju na to da je mladima potrebno na poseban i njima prilagođen način ponuditi informaciju. I sami mladi su predložili mjere u ovoj oblasti: uvođenje besplatnog interneta za sve mlade, kreiranje posebnih informativnih sadržaja za ovu grupu ljudi u skladu sa njihovim interesovanjima, koji bi bili dostupni mladim ljudima i u čijem kreiranju bi učestvovali i oni sami, osiguranje da se "sve" informacije mogu naći na jednom i lako dostupnom mjestu.

KVALITET I DOSTUPNOST USLUGA, PROGRAMA I SERVISA ZA MLADE

Čak %69 mladih ne znaju da navedu niti jednu instituciju ili organizaciju u Crnoj Gori koja se sistematski bavi mladim ljudima, a najčešće spominjane su nevladine organizacije (sa tek 10%).¹⁸ Mladi ocjenjuju da se njima bave prvenstveno nevladine organizacije, a identifikuju državu, državne i opštinske institucije, te pojedince na visokim funkcijama kao one koji posjeduju neophodnu koncentraciju resursa: moć, novac, znanje, ljudi – da njihov položaj učine boljim. Dodatno, alarmantan je podatak

Za preko dvije trećine mladih omladinskih servisa i programa i »nema« što zbog faktičkog stanja, što zbog činjenice da za njih ne znaju.

da tek svaka peta mlada osoba zna kome bi se obratila za pomoć pri rješavanju izuzetno precizno identifikovanih problema. Istovremeno jedan broj anketiranih mladih bi se za pomoć pri rješavanju problema obratio i licima koja se u javnosti posredno i neposredno dovode u vezu sa kriminalom i kršenjem zakona.

Činjenica je da formalne i neformalne grupe i oblici organizovanja mladih imaju ograničen obuhvat (nešto više od jedne petine). Istovremeno, 46% mladih identifikuje organizacije i institucije koje se bave mladima, dok je gotovo dvostruko toliko, odnosno njih 87,5% ocjenjivalo da li

16 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

17 Ibid

18 Ibid.

one realizuju aktivnosti kojima odgovaraju na potrebe mladih; da li su otvorene za predloge/ideje mladih; da li pitaju mlade šta žele/šta im je potrebno; te da li uključuju mlade u planiranje aktivnosti i u realizaciju aktivnosti. **Organizacije/institucije su najbolje ocijenjene po kriterijumu otvorenosti za predloge i ideje mladih, mada je ocjenjivanje relativno ujednačeno na osnovu svih pet kriterijuma, međutim pozitivni odgovori »da« i »djelimično« kreću se između 46,6% – 54,7%, što može ukazivati na postojanje prostora za značajno unaprijeđenje rada organizacija i institucija koje se bave mladima.** Mladi posebno ističu da ove organizacije/institucije mogu zapošljavati više mladih u svojim redovima, pa nova strategija za mlade može predvidjeti i mjeru koja bi omogućila i podsticala organizacije koje se bave mladima da zapošljavaju znatno više mladih ljudi.

Takođe, mladi smatraju da će se dobar dio identifikovanih problema riješiti većim ulaganjem u infrastrukturu i opremanje objekata, te realizaciju kvalitetnih obrazovnih, sportsko-rekreativnih, kulturnih, "omladinskih" i "aktivističkih" programa. Sve to ukazuje na potrebu mladih za većom sigurnošću kada je riječ o egzistenciji, te za kvalitetnijom ponudom formalnog i neformalnog obrazovanja, sportsko-rekreativnih i kulturnih sadržaja, kao i za mogućnostima da učestvuju u aktivnostima koje će kroz omladinske strukture (npr. Omladinski klub) odgovoriti na potrebe zajednice i uticati na rješavanje problema.

Novom strategijom za mlade trebalo bi u skladu sa iskazanim potrebama mladih iznaći sistemski rješenja koja će uz umrežavanje relevantnih institucija omogućiti da država efikasno komunicira sa mladima i pruža im potrebnu podršku, odnosno da ih usmjerava ka društveno korisnim angažmanima, kojima bi između ostalog poboljšali i sopstveni položaj. Izuzetno je važno da nova strategija predvidi i mjere za osiguranje kvaliteta i raznovrsnosti programa iz domena omladinskog rada, kao i programa volontiranja, te posebno za uključivanje mladih u dizajn istih.

Takođe je neophodno da se pitanje podrške razvoju mladih prioritizuje i da se utvrde modeli koji će osigurati da svaka mlada osoba ima pristup kvalitetnim razvojnim programima i to na lokalnom nivou (i nivou mjesnih zajednica). Stavljajući u funkciju postojećih objekata i otvaranje novih sa prefiksom "mladi" je neophodno realizovati u cilju realizacije sveobuhvatne ponude servisa za mlade, njihove dostupnosti i prilagođenosti mladim ljudima. Kako je pitanje mladih međusektorsko tako bi se i servisi posebno dizajnirani i prilagođeni njima trebalo razviti u okviru tih sektora (npr. zapošljavanje, zdravlje, kultura itd), pa nova omladinska politika zato mora predvidjeti mehanizme razmjene informacija i usaglašavanja prioriteta sa drugim resorima, te sa opštinama kako bi se na iskazane potrebe mladih odgovorilo zajedničkim naporima. Ipak, za novu omladinsku politiku posebno je važno da pokrene neophodne servise i programe za mlade u lokalnim omladinskim klubovima, domovima omladine, domovima kulture, volonterskim klubovima, kancelarijama za mlade, omladinskim organizacijama, drugim nevladinim organizacijama i drugim mjestima u skladu sa definisanim standardima za takvu vrstu rada sa mladima.

PREDLOG KORAKA ZA PROCES IZRADA NOVE STRATEGIJE ZA MLADE

S obzirom na to da su u ovom poglavlju uz predstavljeni koncept omladinske politike, predloženi i mehanizmi za razvoj i primjenu omladinske politike, projektni tim je evidentirao i određeni broj koraka koje je potrebno preduzeti kako bi i izrada omladinske politike bila u najvećoj mogućoj mjeri usaglašena sa njima. Imajući u vidu i postojeći problem relativno ograničenih resursa i kapaciteta uključenih i nadležnih institucija i organizacija, projektni tim predlaže sljedeće korake:

- 1. Predstaviti ključne nalaze**, kao i detaljan pregled nalaza evaluacije Nacionalnog plana akcije za mlade i konsultacija o potrebama mladih sa relevantnim akterima iz oblasti omladinske politike i drugih nadležnih resora, posebno obezbjeđujući učešće najviših donosioca odluka iz relevantnih Ministarstava.
- 2. Započeti proces pripreme nove strategije za mlade** formiranjem radne grupe i angažovanjem relevantnih eksperata za podršku procesu pripreme nove Strategije za mlade.
- 3. Osigurati da se tokom procesa pripreme nove strategije za mlade:**
 - a. osnaže kapaciteti radne grupe** za strateško planiranje i definisanje jasne vizije o tome šta će se strategijom postići, te definisanje željenog uticaja i ishoda, zadataka, intervencija, indikatora, mehanizama za monitoring i evaluaciju, i što je od ključnog značaja – definisanje mehanizama za primjenu strategije
 - b. analizira stanje** u oblastima od značaja za razvoj mladih, predloženi i drugi mogući pristupi i koncepti razvoja strategije, institucionalni kapaciteti za njihovu primjenu, aktuelni integracioni i reformski procesi u državi, kao i primjeri dobrih praksi i naučenih lekcija drugih zemalja
 - c. obave međusektorske i međuresorske konsultacije** i odabere pristup/koncept koji najbolje odgovara realnosti i željenim ishodima omladinske politike u raznim oblastima.
- 4. Uključiti mlade u proces izrade nove strategije** od članstva u radnoj grupi do efektivnih konsultacija sa mladima i omladinskim organizacijama u vezi sa vizijom, rezultatima, intervencijama koje strategija predviđa.

U skladu sa iskustvima razvoja i realizacije prethodne strategije neophodno je osigurati da proces izrade bude završen i strategija usvojena najkasnije do kraja 2015. kako bi se povećale šanse da predviđene mjere budu relevantne i postignu željeni rezultat.

Dam optis re cerit, ortere num pos hi, fur, nes ret in di, esiderdite con tem publiemus omnihil intiam, me priu menihi, cla teatrartu quamendam nondum vid noratuam iaed aucesi public eperfit emoruntemquo me nequam. Si suam patus intimena, querfic iderit, quam aurnihilicus iaes omnotiem is seniumur. mantiam et gra mo hoc-cid plissimil te, que tam. Verae macibef actantem de inu quam nera spior quam facis. Ifenducondam in aut crisquod deps, te ena, iaciae pre hus. Marisse cum cae por aur. Tortiacta estiurbem autemni por quosuli ceroractora in nequam inculicont.

